

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKLERİN BULGARİSTAN'DAN 1989 ZORUNLU GÖÇÜNÜN ÇAĞDAŞ DANS SANATINA YANSIMASI

THE REFLECTION OF FORCED MIGRATION OF TURKS FROM BULGARIA IN 1989 ON THE ART OF CONTEMPORARY DANCE

Ayrin ERSÖZ*

Öz

Bulgaristan'da 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşından 1989 yılına dek süreklilik gösteren ancak tarihsel koşullara ve dünyadaki güç ilişkilerinin konjonktürüne bağlı olarak değişik adlandırmalar altında çeşitli biçimler alan, özellikle Müslüman Türklere yönelik asimilasyon politikaları ve dinsel ve etnik ayrımcılığa dayalı göçe zorlama uygulamaları yürütülmüştür. 1984 yılında başlayan şiddetli asimilasyon ve nihayetindeki 1989 zorla kitlesel göç (*forced mass migration*) çeşitli bilim dalları tarafından pek çok araştırmanın ve incelemenin konusu olmasına karşın, sanat alanında önemi ve büyüklüğü ile orantılı bir ilgi görmemiştir. Bu nedenle çağdaş dans sanatı alanında bu konuyu işleyen tek dramatik dans eseri olarak 16.Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali ve 18. Uluslararası Varna Tiyatro Festivali'nde sahnelen *İsimler Evi* irdelenmektedir. Bu otobiyografik eserde metin yazarlığı, koreografi ve dansçılığı üstlenen Ayrin Ersöz'ün bizzat içinde yaşadığı asimilasyon ve 89 göçünü ele alışı, dans sanatının sosyolojik ve politik olgularla nasıl ilişki kurduğuna da ışık tutmaktadır. Çağdaş dans sanatının düşünsel temelleri arasında, somatik yöntemler ve fenomenolojik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yönde ortaya konulan çalışmada Müslüman Türk bir aileye mensup bir kız çocuğunun 10-14 yaşları arasında yaşadıkları onun ruh ve zihin dünyası içinden ele alınmakta ve devlet eliyle yürütülen isim değişikliklerinde somutlaştığı şekilde kendi kimliğine yönelik yıkıcı tutumlara maruz kalması, etnik ve dinsel ayrımcılıktan kaynaklanan nefret ve aşağılamanın nesnesi olması ve zorla göçe tabi kılınması yine kendi öznel deneyimleri aracılığıyla konu edilmektedir. Ayrıca eserin metnine dayanarak olan kuramsal zeminin açıklanabilmesi için hafiflemiş olmakla birlikte Müslüman Türklere yönelik ayrımcılık ve asimilasyonun fiilen halen sürdürülmekte olması bakımından kendi içinde siyasal, dinsel, etnik ve kültürel çoğulculuğu sağlamayan devletlerden sayılabilecek olan Bulgaristan örneği, öznel merkezli modern Kartezyen anlayışın egemen olduğu etnik milliyetçi ontoloji ile 'öteki'ni merkeze alan Levinas'ın çağdaş etik yaklaşımını karşılaştırılarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Asimilasyon, Zorunlu göç, Çağdaş dans, Öteki, Öznel.

Abstract

In Bulgaria the politics of assimilation, and immigration enforcement practices based on religious and ethnic discrimination especially towards Muslim Turks, taking various forms under various names depending on historical circumstances and the conjuncture of the power relations in the World were carried out showing continuity from 1877-1878 Ottoman – Russia war until 1989. Despite the fact that the severe assimilation which began in 1984 and was finalized with forced mass migration in 1989 was the subject of many research and studies by various branches of science it has not received an interest in the field of art in proportion to its importance and magnitude. Therefore in this paper, *İsimler Evi* (The House of Names) performed at 16th International Istanbul Theatre Festival and 18th International Varna Theatre Festival, the only dramatic dance work that covers this issue in the field of contemporary dance art is scrutinized. In this autobiographical work Ayrin Ersöz, who is the writer of text, choreographer and the dancer of the work, tackles the issues, of her handling the assimilation and the immigration in 1989 that she experienced herself, sheds light on how the art of dance relates to sociological and political facts. Among the philosophical foundations of the art of contemporary dance, there are also somatic and phenomenological approaches. In this work disclosed in this direction the lived experience of a girl between the ages of 10-14 from a Muslim Turkish family are handled through the world of her soul and mind and her exposure to destructive attitude towards her own identity, her being the object of hate and humiliation stemming from ethnic and religious discrimination and being subjected to forced mass migration conducted by the state as concreted in the name changes again are tackled through her subjective experiences. Also in order to reveal the theoretical base that grounds the text of the work although in lighter nature now because of the still continuing discrimination and assimilation politics against the Muslim Turks in Bulgaria example, which can be considered one of the states that do not provide political, religious ethnic and cultural pluralism, is scrutinized by comparing the

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi

ethnic nationalist ontology dominated by the modern Cartesian understanding which takes the subjectivity in the center with the Lévinas' contemporary ethical approach which takes the Other in the center.

Keywords: Assimilation, Forced Migration, Contemporary Dance, Other, Subjectivity

Öncelikle disiplin terminolojisi bakımından 'çağdaş dans sanatı' deyiminin, yirminci yüzyılın ortalarından günümüze dek yarım yüzyılı aşan bir dönem içinde, Batı Dans sanatının eleştirel teori, fenomenoloji, yapısalcılık ve post yapısalcılık akımlarının felsefi bağlamı içinden yola çıkarak yüksek özgül ağırlık kazanan bir dalına işaret ettiğini belirtmek gerekmektedir. Dans sanatının, Batıda 1960'lardan itibaren yalnızca artistik bir faaliyet olmaktan çıkarak adeta entelektüel bir faaliyet haline gelmesi ve kendi geleneği karşısında ciddi bir eleştirel tavır alması sonucunda bu alanın iki ana damarı olan hem baleden hem de modern danstan radikal bir kopuş ortaya çıkar. Bu doğrultuda gerçekleştirilen binlerce çalışmadan sadece birkaç örneğe değinmek bu kopuşun mahiyetini açıklamaya yetebilir: Y. Rainer 1960'larda sahneye üstünde günlük giysiler ve ayağında spor ayakkabı ile çıkarak insanların olağan yaşamlarındaki sıradan doğal bedensel hareketleri dansa dönüştürdü ve böylelikle dans sanatının, toplumda herkesin kendini özgürce ifade ederek dahil olabileceği bir demokratik düzlem oluşturma potansiyelinin dışında kalamayacağına işaret etti. Siyahi dansçı Pope L. 1978'den 2002 yılına kadar Batının 'beyaz'lara ait dünyasının büyük şehirlerini boydan boya, caddelerinde yerde sürünerek geçerken, ırkçılığın ayrımcılığa, eşitsizliğe ve adaletsizliğe yol açan bir ideoloji olduğuna dikkat çekti. T. Brown 'sahne' denilen mekandan çıkartıp şehirlerin zorlu dış mekanlarına taşıdığı dansı, mekan kavramının ve insan mekan ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesine odaklandı. J. Bel üçyüz yıllık bir kurum olan Paris Operası dansçılarından birini tek başına aynı operanın sahnesine çıkartıp ona aslında kim olduğunu ve bu işi yaparken gerçekte neler hissettiğini ve neler düşündüğünü anlatırarak, balede dansçı 'özne'nin imalatını deşifre etti ve öne çıkardığı kimlik sorununu güçlü bir şekilde vurguladı. İngilterde L. Newson, Fransada J. Montalvo bacakları olmayan engelli profesyonel dansçılara yer veren eserler yaparak hem dansçı bedeninin ve hem de insan bedeninin koşullarına ve imkanlarına dair yaygın önyargılara dikkat çektiler. Forsythe insan hakları beyanamesini bedenlerinin hareketlerini kısıtlayıp engellediği dansçılara yazdırmaya girişerek, insan haklarını hayata geçirebilmek uğruna insanların ne acılar ve külfetler çekmekte olduğuna işaret etti.

Aslında çağdaş dansın ortaya çıkması, Batı felsefesinin kökten ve sistematik modernite eleştirisine başlaması ile eşzamanlıdır. Frankfurt ekolünün eleştirel teorisi (Adorno, Benjamin, Horkheimer, Marcuse), yapısalcı kuram (Barthes), postyapısalcı ve yapısökümcü yaklaşımlar (Foucault, Derrida, Deleuze), dil, özne, iktidar ilişkileri, arzu, farklılık gibi kavramlar aracılığıyla özellikle Avrupa'da dans sanatı üzerinde etkili olurken, Amerika'da daha çok düşünce süreci içinde bedeninin önemli rolü olduğunu vurgulayan fenomenoloji (Merleau-Ponty, Waldenfels) ve ona bağlı somatik yaklaşımlar çağdaş dans sanatının ortaya çıkmasını etkileyen başlıca düşünce akımları olarak öne çıkmaktadır. Dans ve felsefe ilk bakışta çelişkili bir çift gibi görünebilmekle beraber, çağdaş dansın, yirmibirinci yüzyılın başından itibaren özellikle Batı Avrupa'da akademik ve artistik alanlarda en çok ve sıkı işbirliği yaptığı disiplinlerden biri felsefe olmuştur. Hatta koreograf Mathilde Monnier ile filozof Jean-Luc Nancy, koreograflar Deuffert ve Plischke ile filozof Marcus Steinweg, koreograf William Forsythe ile filozof Alva Noe örneklerinde görüleceği gibi bizzat felsefecilerin doğrudan yer aldığı bir çok dans projesi yapılmıştır ve yapılmaktadır. Bu alanda yapılan sempozyum ve konferanslarda Dans Etmek ve Düşünmek (*Dancing and Thinking*) Bir Bilgi Alanı olarak Dans (*Dance as a Field of Knowledge*) gibi tema başlıklarına rastlanmaktadır. Çağdaş dans, görsel-işitsel iletişim ve tasarım gibi diğer birçok disiplinle işbirliği yaparak dünyada yaygınlaşan ve işlevselleşen melez sanat formları üretiminin içinde yer almakta olduğu için yerel sorunlar kadar küreselleşmenin getirdiği sorunlara da dikkat çekebilmektedir. Çünkü özellikle küresel sorunlar yeni düşünsel yaklaşımlar ve yeni çözümler gerektirdiğinden yapılan çalışmalar, farklı alanlardaki mevcut görüşlerin, düşünme ve değerlendirme tarzlarının yeniden elden geçirilmesine katkıda bulunabilmektedir.

Burada çağdaş dans sanatı ile modern dans arasındaki farklılığın açıkça ortaya konulabilmesi için meselenin felsefi temeline de kısaca değinmek gerekmektedir. Batıda modern düşüncenin açılış sayfasında, felsefenin merkezine öznelliği ve benliği yerleştiren Kartezyen düşünce bulunmaktadır. Ancak bu düşünce tarzında, özne bilinç ile özdeşleştirildiği için ortaya süje-obje ve zihin-beden gibi bir türlü içinden çıkılamayan ikilemler ortaya çıkar. Aslında tarihsel olarak bakıldığında üretilen bu karşıt konumların, politik açıdan önemli gerekliliklere denk düştüğü anlaşılır. Mesela, süje-obje

ikilemi sayesinde süje denilen bir alanın açılıp özerkleştirilmesi mümkün hale getirilerek, sosyal ve siyasal ihtiyaçlara göre süjenin yani öznenin söylemsel ve pratik olarak önceden kurulan belirli bir somut öznellik konumuna göre inşa edilebileceği bir alanın, fikren meşrulaştırılması sağlanır (Foucault, 2005:57-82). Zihin beden ikileminde ise zihnin üzerinde bir nesne gibi çalışabileceği ve belirli bir söylemin üzerinde kurulacağı “*itaatkar bedenler*” (Foucault, 2006:207-253) oldukça önemli bir ihtiyaçtır, çünkü tıpkı bale dansçılığında, askerlikte veya işgücü piyasasında olduğu gibi beden, itaat fiilen gerçekleşebileceği tek alandır ve bu açıdan bakıldığında itaat eden bedene ait zihindeki kendine ait duygu ve düşüncelerin önemi yoktur. Bu durum Batılı toplumlarda görülen yabancılaşmanın da önemli kaynaklarından biridir. Batıda onyedinci yüzyılda insan bedenini önemli bir üretici güç kaynağı olarak gören ve onun tüm potansiyel imkanlarını kullanmak isteyen bir anlayışa ihtiyaç duyan kapitalist sistemin ortaya çıkması ile birlikte bu felsefenin genel geçerliliğini onaylayan sözde bir ‘akıl çağı’nın başladığı görülmektedir. Descartes’ın varoluşu düşünmenin etkinliğine bağlaması sonucunda yalnızca zihin bedenden bağımsız ve hiyerarşik bir üst konuma yerleştirilmekle kalmaz, insan ‘beden’i de *doğrudan mutlak fizikselliğe terk ve mahkum edilmiş* olur. Buradan beslenen ideolojik bir bakışla bu bedeni tüm güçleri bilimsel olarak incelenip tüketilebilecek bir seferberlik nesnesi kılmak üzere, her türlü disiplin ve iş kolunun üzerinde çalışmak için sabırsızlıkla beklediği bir *nesneye* dönüştürmek mümkün hale gelir. *Beden* denilen şeyin ortaya çıkması *iktidar ilişkilerinin bir ürünü olarak kavramlaştırıldığında modern öznenin nasıl inşa edildiği* de ortaya çıkar (Foucault, 2005:57-82) Kartezyen düşüncenin marifetli siyasal işlevleri Batıda özellikle Fransa tarihinin genel kaynaklarında tipik olarak açıkça izlenebilir: Yönetim tarafından *zorla* inşa edilmek istenen bir ulusun *zorla* bir araya getirilen mutlak itaatkar bir tebaasına, *zorla* asker yapılan köylülere ve sömürgelerden *zorla* getirilen kölelere reva görülen pratiklere, bir meşruiyet zemini sağlamak için sadece maddeden oluşan bir makine gibi görülen beden kavramını icat eden, bu bedenin disiplin altına alınması gerekliliğini öne süren ve bu yoldan insanın bir nesne konumuna indirgenmesini sağlayan bu ideolojik bakışın, Fransız ulus devleti için hayati bir ihtiyaç olarak görüldüğü açıktır. İşte onyedinci yüzyılda oluşan bu tarihsel momentte ortaya çıkan ulus devletlerin, mutlakiyetçi rejimlerinde, devletin *baş* olarak buna karşılık toplumun ise *gövde* olarak algılanması kolaylaştı. Devlet iktidar alanını siyasetten ekonomiye, dinden kültüre hemen tüm alanlarda sürekli genişletirken sanatları da benzer şekilde akademiler örneğinde görüldüğü gibi kendi mutlak denetimine aldı ve her sanat dalını politik olarak işlevselleştirdi ve araçsallaştırdı. Açıkçası bale, Batı Avrupa’nın sömürgeci emperyalist ulus devletlerinin otoriter mutlakiyetçi rejimlerinde iktidarın sanatsal araçlarından biri olmaktan başka bir şey değildi. Bunun en tipik örnekleri olan, Fransa’da kurulmuş dans, edebiyat, müzik, mimarlık, resim heykel gibi akademilerinin kuruluş tarihlerini etraflıca inceleyen araştırmalardan çıkan sonuçlar, bunların iktidarın politik araçları olduklarına işaret etmektedir (Burke, 1994). İşte Batı Avrupa’nın erken modernitesinde bir insan bedeni sanatı olarak doğan balenin, dans sanatının yasal ve resmi biricik temsilcisi olmasının matrisi kısaca budur. Çağdaş dans sanatının bale ve onun takipçisi olan modern dans ile ilişkisinin eleştirel düzeyde olmasının nedenleri arasında dansın biricik hakikati olarak sunulan ve *dans d’école* denilen resmi dans dilini kullanmayan dansların, devlet eliyle yasaklanmış olması ve balenin inşa edilmiş süjeler, “itaatkar bedenler” yoluyla ideolojik ve politik araç olarak icat edilmiş olması da bulunmaktadır. Modern dansın baleden farkı, resmi dil yerine başka dillerin kullanılmasıdır. Ancak modern dansta dans dilleri çoğalsa da, her dilin kendi otoritesinden hiç taviz verilmemiştir. Çağdaş dans sanatı ise, dünyanın tüm dans dillerini ve dili olmayan tüm dansları eşitlik içinde tanır, fakat hiçbirisine üstünlük, otorite, iktidar tanımaz. Ve dansı sanat ve sanatçı gibi kavramlardan yola çıkarak değil onun yerine ifade özgürlüğü çerçevesinde her insanın koşulsuz sanat yapma hakkı bakımından değerlendirir.

Çağdaş dansın dayandığı anlayışın temeli Batı düşüncesinin aydınlanma ve modernite eleştirisi üzerinden günümüzde ulaştığı çoğulcu demokrat zihniyetin ontolojik, epistemolojik, etik ve politik düzlemlerindeki kaynaklarından beslenmektedir. Birincisi, ontolojik düzlemde insan öznelliğini, varlığın merkezi olmaktan çıkararak, onu varlıklar dünyasında daha nesnel ve makul bir konuma yerleştiren ve insanlar arasında katı dikeylikte hiyerarşiler oluşturmayan çoklu ontolojiler söz konusudur. Bunun sonucu dans disiplininin dans sanatına bir *varoluş konusu* olarak bakarak her bedene, nesneye ve disipline koşulsuz açılmasıdır. İkincisi, epistemolojik düzlemde, başkalarını fark eden, başkalarının taleplerini hesaba katan, başkalarının görüşlerini alan, kategorik başkalar arasındaki ilişkiler ve iletişim ağları içinde karşılıklı paylaşılan bir farkındalık geliştiren ve *başkası*

hakkında öteki oluşturacak biçimlerde dinsel, etnik, kültürel bir *kimlik bilgisi üretmekten kaçınan bir epistemoloji* bulunur. Bunun sonuçları arasında hem dans disiplinin farklı disiplinlere ve dünyadaki her kimliğin dansına eşitlik içinde açılmasına imkan vermesi hem de koreograf ile dansçı arasındaki iktidar ilişkisini ortadan kaldırma eğiliminin ortaya çıkması bulunmaktadır. Üçüncüsü, etik düzlemde öteki üretmeyen bir epistemolojiden hareket edildiğinde varılan yerde ontolojinin önüne geçilerek Ben ile Başkası kategorilerini mutlak biçimde birbirinden ayrı tutarken (çünkü ben ile başkası arasındaki her türlü özdeşleşme etik ilişkiyi ortadan kaldırır) aynılık ve aynı olmak için talep etmek yerine, başkalık ve başkası için sorumluluk almayı öne süren yeni bir özne anlayışına dayalı bir etik söz konusudur (Direk, 2005: 138-153; Türk 2013: 40-107). Bunun dans alanındaki sonuçları ise hem mesleki bakımdan dansta tüm dansçıları eşitleyen kontak doğaçlamanın ve farklı dans kimliklerinin biraradalığının mümkün hale gelmiş olması hem de koreograf, dansçı ve izleyici gibi tarihsel kategoriler[†] arasındaki karmaşık ilişkilerin adalete dayalı bir etik düzleme yerleşmesidir. Dördüncüsü, politik düzlemde insan bilgisini bilimsel olan ve beşeri olan şeklinde katı bir hiyerarşi içinde ikiye bölen pozitivist ve bilimci bir modernizmden beslenerek biricik hakikate sahip olduğu iddiası taşıyan Batı tipi bir kapalı evrenselcilik anlayışı karşısında yer alan tikel olanla arasında karşılıklı geçişkenlik bulunan bir açık evrenselcilik kavramıdır (Wallerstein, 2007: 55-60). Bu görüşün uzantıları arasında yer alan hem muktedirlerin ideolojisi olan liberal evrenselciliğe, hem de mağdurların sözde ideolojisi olan marksist evrenselciliğe karşı çoğulculuğun, konuşma kültürünün, küresel paylaşımcılığın, çok kültürlülüğün, adalet, işbirliği ve dayanışmanın hayati önem taşıyan toplumsal ihtiyaçlar olduğunda ısrar eden farklı bir evrenselcilik iddiası ortaya koyan, yeni politikaların hem dans bilimini ve sanatını tüm insanlık için mümkün ve faydalı hak haline getiren hem de dansta antropolojik olan ile sanat olan arasındaki ötekileştirici hiyerarşik ilişkileri ortadan kaldıran önemli etkileri bulunmaktadır.

Yukarıda yer alan çağdaş dans sanatı deyimi hakkındaki kısa açıklamanın ardından Bulgaristan'da başta müslüman Türkler olmak üzere azınlıklara yönelik politikalara, bunların sonucunda özellikle 1984-1989 yıllarındaki asimilasyon ve müteakiben zorla kitlesel göç uygulamalarını ve bu konular ile dans sanatı aracılığıyla ilişki kurduğu bilinen tek dramatik dans eseri örneğini ele alabiliriz. Bulgaristan'da 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşından (93 Harbi), 1989 yılına dek, tarihsel bir süreklilik göstermekle birlikte her dönemin siyasi koşullarına ve dünyada bölgeyle ilgili uluslararası siyasi güç ilişkilerinin konjonktürel devrelerine göre değişik biçimler olarak etkinlik gösteren bir etnik Bulgar milliyetçiliğinin varlığı ve bu etnik milliyetçiliğe dayalı olarak yürütülen politikaların devlet eliyle özellikle Müslüman Türklere yönelik dinsel ve etnik ayrımcılık, hak ihlalleri, katliamlar, asimilasyon ve zorla kitlesel göç gibi uygulamaları, başta tarih olmak üzere siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi bilim dalları tarafından gerçekleştirilen pek çok inceleme ve araştırmanın konusu olmuştur.[‡]

Bu çalışmalarda, etraflıca incelendiği gibi Bulgaristan tarihinde azınlıklara yönelik olarak, 1908 yılındaki bağımsızlığın ardından, 1923-1946 yılları arasında ayrımcılık ve hak ihlalleri, komünist yönetimin iktidarı ele geçmesiyle birlikte 1946-1984 döneminde asimilasyon ve göçe teşvik uygulamaları içeren politikaların yürütüldüğü açıkça görülmektedir. 1984 Haziran'ında Politbüro tarafından Bulgaristan Türklerinin sosyalizm hedeflerine ve Bulgar Komünist Partisinin politikalarına dahil edilmesi için bir plan hazırlanır (Ersoy 2012: 171-198; Sabev, 2012: 128-131). Buna göre Müslüman azınlıkların isimleri Bulgarlaştırılacak, konuşmak, eğitim ve neşriyat dahil Türkçenin her türlü kullanımı yasaklanacak, camiler kapatılacak, sünnet, kurban gibi dinsel pratikler yasaklanacaktı (Ersoy 2012: 171-198; Sabev, 2012: 128-131). Bu hedefler doğrultusunda harekete geçen Todor Jivkov hükümeti tarafından resmi olarak Yeniden doğuş süreci (*Възродителен процес - възродителен протсес*) olarak adlandırılan ve özellikle Müslüman Türklere yönelik zorla ve sistematik bir asimilasyon projesinin uygulanması, Aralık 1984 - Kasım 1989 tarihleri arasında sürdürülür. Aslında Komünist rejim hükümetinin tamamen idari bir tasarrufuyla hiçbir hukuksal- yasal gerekçe ve dayanak olmaksızın devlet güçleri tarafından tehdit ve şiddet yoluyla yürütülen bu uygulamada Müslüman Türklerin Türkçe olan isimleri Bulgarca isimler ile değiştirilir, Türk dili ve İslam dininin pratikleri

[†] İzleyicinin tarihsel bir kategori olması hakkında bkz. Gerald Siegmund (2005), *The desiring body in dance*, Space and Composition, Edited by Miriam Frandsen & Jesper Schou-Knudsen, Nordic Centre for the Performing Arts & The Danish National School of Theatre – Continuing Education.

[‡] Ali Eminov, *Turks and Other Muslims in Bulgaria and the Balkans and related Materials: A Selected Bibliography*, http://academic.wsc.edu/faculty/alemino1/biblios-turks_and_other_muslims.html.

yasaklanır. Bulgaristan'da direnme, protesto, örgütlenme gibi faaliyetlerde bulunan Türklerin cinayetler, baskı ve cezalandırmalar ile karşılaştıkları bu sürecin sonunda 1989'da 360 bin kişi Türkiye'ye zorunlu göçe tabi tutulur.

Bulgaristan'da Müslüman Türklere yönelik olarak 1984-1989 yıllarında yürütülen sistematik asimilasyon uygulamalarını henüz çocukken 10-14 yaşlarım arasında gerek kamusal alanda gerekse eğitim gördüğüm kurumlarda kişiliğime ve kimliğime yönelik muhatabı olduğum pek çok aşağılama, kötü muamele, tehdit ve dayak gibi pek çok ayrımcılık ve haksızlık vakaları yaşamış biriyim. Bunun ardından zorla göç politikası sonucunda 1989 göçünün içinde çocukluktan ergenliğe geçen bir kız olarak bizzat bulundum. Türkiye ye geldikten onbeş yıl sonra hem artistik hem de akademik bakımdan bu konuyu araştırmaya karar verdim. Hiçbir şey insanın kendi bedeniyle ve benliğiyle yaşadığı gerçek deneyimlerden elde edilen bilgiden daha gerçek olamazdı. Üstelik eldeki tarihsel belgeler, tarih ve siyaset bilimi alanlarında yapılan ulusal ve uluslararası hemen tüm yayınlar kendi kişisel deneyimlerimden edindiğim bilgiyi doğruluyordu. Benim açımdan, ortada hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak derecede yüzbinlerce insanla birlikte muhatap olduğum apaçık bir hukuksuzluk, kötülük ve suç vardı.

Bu büyüklükte tarihsel gerçeklerin sanatın çeşitli alanlarına yansımaları ve işlenmesi olağan ve beklenen bir durum olmasına karşın sanat alanında bu konuya gösterilen ilgi sinema ve edebiyatta birkaç örnek ile sınırlı kaldı. 1984-1989 döneminde 800.000 Müslüman Türk'e yönelik asimilasyona ve bunun nihayetinde 360.000 kişinin Avrupa'nın II. Dünya Savaşından sonra gördüğü en büyük zorla kitlesel göçe tabi tutulması göz önüne alındığında, adaletin, insan hak ve onurunun çiğnenmesi bakımından bu olayların hukuk ve insanlık dışı niteliğinin çapı ve boyutları karşısında sanat alanında gösterilen ilginin neredeyse yok mertebesinde olduğunu dikkate alarak, çağdaş dans sanatı alanında bu konuyu işleyen bir çalışma yapmaya karar verdim. Bu konuda belleğimde ulaşabildiğim ne varsa keşfedip onları doğaçlamalar aracılığıyla bedenimin hareket diline tercüme ettim ve dansın koreografik hareket malzemesi olarak geliştirip kullandım. Koreografisini, solo dansını gerçekleştirdiğim ve metnini kaleme aldığım *İsimler Evi* adlı bu çalışma 1985-1989 dönemindeki asimilasyonu ve zorla göçü konu edinen bilinen tek dramatik dans eseridir. Bu otobiyografik eserin metin yazarlığını da üstlendiğimden dolayı, başımdan geçenleri hem düşünsel hem de artistik bakımdan olabildiğince soyutlayan ve yaşadığım deneyimlere sadık kalmakla beraber onların karşısında objektif kalabilmek sorumluluğuyla mesafeli bir yaklaşımı elden bırakmadan işin özünü yansıtmaya çalışan soyut estetik bir şiir dili kullandım. Çağdaş dans zaten sosyal ve politik olgularla sürekli ilişki içinde olan bir sanattır ve bu sanatın düşünsel temelleri arasında, insanın fiziksel deneyim, algı, duyum ve duygularını bizzat birinci tekil şahısın bakış açısı ile kendi içinden elde edilen gözlemlerine dayanarak veri elde eden somatik yöntemler ve bireysel yaşantının indirgenemez biricikliğini önceleyerek bireyin perspektifini ve öznel deneyimini esas alan fenomenolojik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yönde ortaya koyduğum çalışmada Müslüman Türk bir aileye mensup bir kız çocuğu olarak 10-14 yaşları arasında yaşadıklarımı kendi ruh ve zihin dünyamın içinden ele alarak devlet eliyle yürütülen isim değişikliklerinde somutlaştığı şekilde kendi kimliğime kişiliğime ve bedenime yönelik maddi manevi tahripkar tutumlara maruz kalmam, baskıcı totaliter bir komünist rejimin etnik milliyetçi ideolojisinin zihinlerine nakşedilmiş olduğu bazı Bulgar 'vatandaş'ları ve özellikle kamu görevlileri tarafından uygulanan etnik ve dinsel ayrımcılıktan dolayısıyla nefret ve aşağılama nesnesi olmam ve nihayetinde zorla göçe tabi tutulmam sırasında ve sonrasında yaşadıklarımı ve düşündüklerimi tamamen kendi öznel deneyimlerim aracılığıyla işledim. Bu çalışmada, disiplinlerarası bir yaklaşımla, ayrımcılık, kimlik, isim, yüz, sınır ve göç gibi kavramların yorumlandığı felsefi-edebi bir anlatı, interaktif görsel tasarım, ışık tasarımı ve üç müzisyen tarafından canlı icra edilen özgün bir müzikal kompozisyon eşliğinde yaptığım koreografide, çağdaş dans tekniklerini kullandığım 47 dakikalık bir solo dans performansı gerçekleştirdim. Eseri, aldığı davetler üzerine 2008 yılında 16.Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali'nde ve ardından 2010 yılında 18. Uluslararası Varna Tiyatro Festivali'nde sahneledim. İstanbul'daki Türkçe sahnelemelerde izleyici algısındaki hafiflik duygusu belirgin iken, Varna'daki temsillerde Bulgarca seslendirilen metinle beraber ciddi bir toplumsal bellek kaybının karanlığını ortaya koyan ağırlık ve kasvet hakim oldu.

Diğer yandan Batılı dans sanatı düşüncesinin arkeolojisini ortaya koyan doktora tezi çalışmam sırasında yaptığım politik bilimler, sosyoloji ve felsefe alanlarındaki okumalarım ışığında bu konuyu

yeniden düşünmeye başladığımda aslında meselenin görüldüğünden çok daha karmaşık ve Bulgaristan'ı aşan bir tarihsel derinliği olduğunu kavramaya başladım. Aklıma ilk gelen soru Batının tarihsel paradokslarından biri ile ilgiliydi. Batılı liberal kuramın ortaya attığı farklı dinsel felsefi ve ahlaki doktrinleri benimsemiş vatandaşlarla kendi içinden derinlemesine bölünmüş bir toplumda eşitliğin, istikrar ve adaletin nasıl sağlanabileceği sorusuna neden hala bir yanıt bulunamamaktaydı? Batının kurduğu dünya düzeninde birçok ülkenin anayasalarında ve yasalarında özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlara dayanan temel hukuksal metinler bulunmasına rağmen nasıl oluyor da aradan ikiyüzyıl geçmiş olmasına rağmen dinsel etnik ve siyasal bir çoğulculuk hala sağlanamamaktaydı? Çünkü bu sağlanabilseydi halen sorunlu bir demokrasiye sahip olan Bulgaristan, demokrasi dışı rejimlerle hiç yönetilmemiş olurdu ve onun yerine diğer azınlıklarla birlikte Müslüman Türk azınlığın da kendi dilini her biçimde kullanmasını, dinsel, etnik, kültürel kimliğini özgürce yaşamasını temin eden bir yapının Bulgar kimliği ile tam bir eşitlik içinde kurulmuş olması ve bu yoldan tüm azınlıkların Bulgar toplumuna entegrasyonu sorununun çoktan çözümlenmiş olması gerekirdi. Bu nedenle ırkçılık, milliyetçilik, ulus devlet gibi kavramları estetik alanın dışında çıkararak siyaset felsefesi ve etik ile birlikte değerlendirmek istedim.

Modern tarihin ürünü olan ulusların kendi milliyetçileri tarafından sözde kadimlik atfedilerek yazılmış ulusal tarihlere sahip olmaları oldukça yaygındır. Her Avrupalı ulus devletin sonradan yazılmış bir resmi tarihi vardır ve bununla tarihsel sürekliliğine derinlik kazandıran bir ezeli ve ebedi varlık imgesi oluşturulur (Balibar, 2013: 107-130). Bulgaristan örneğindeki gibi tarih sahnesine daha sonradan çıkan milliyetçilikler, ideolojilerini "Yeniden Doğuş Süreci" gibi adlandırmalar taşıyan uykudan uyanış efsaneleri ile süsler. Ayrıca Tarihsel kuruluşlarında ulus devletler tarafından tek bir dil ulusal dil olarak kabul edilir ve bu dil saflaştırılıp, lehçelerinden arındırılarak tektipleştirilir. Bu özgeçmiş ve ulusal dil yaratmanın yanısıra "[m]illiyetçi hareketlerin iki yönlü bir doğası vardır. Öncelikle bir ulusal öteki tanımlanır ve reddedilir ardından bir özbenlik kendilik tanımlanır ve bu tanıma göre belirli bir ulusal özne inşa edilerek yaratılır" (Danforth, 1995:20). Eğer ulusun tarihinde birbirinden farklı olanların bir araya gelmesinden oluşan bir çeşitlilik var ise bu çeşitliliğin öteki söylemi üretmek için epistemolojik bir zemin olarak kullanılması da çok sık görülür. İnsanlık tarihi boyunca bir çok toplulukta yabancı korkusu (ksenefobi) görülür ancak sistematik ve belirli amaçlara yönelik öteki üretimi ilk kez Batıda modernite ile birlikte ulus devlet çerçevesinde başlamıştır.

Ulus devletin icadı ardından, ulusun tarihsel inşasında karşılaşılan çeşitlilik, uyumsuzluk yarattığı için ortadan kaldırılmak istenir, tek dilli, tek dinli, tek kültürlü, tek doktrinli bir toplum amaçlanır. Böylesi bir tek tip öznellik üreten bir ulus devlet mekanizması içinde eşitlik kavramının öne sürülmesi, bu eşitliğin ve siyasal özgürlüklerin, özerk, siyasal özneler üzerinden yürütebileceğini varsaymaktan öte gitmez. Rawls'un da belirttiği gibi, modern eşitlik kavramı, hukuksal ve normatif karakteriyle sınırlanmış olduğundan dinsel, siyasal çoğulculuk sağlayamaz (Rawls, 1999: 441-449). Çeşitlilikten çıkarılan olgusal farklar üzerinden önce farklılık algısı oluşturmaya yönelik söylemler geliştirilir ve sonuçta ulusal 'aynı'lığın karşıtı olarak konumlandırılan bir 'ötekilik' elde edilir. İşte bu 'aynı' olan ulus tarafından belirlenerek sosyolojik anlamda 'öteki' haline getirilen belirli bir halkın her türlü dışlanma süreci felsefi ve antropolojik anlamda 'başkalık' olarak da nitelenir. Bu noktada siyaset kuramında 1920-30'larda Carl Schmitt tarafından mükemmelen işlendiği şekilde egemenlik ve savaş kavramlarının boyutlandırılması üzerinden elde edilen düşman kavramı devreye sokularak buradan iç düşman ve azınlıklar kavramlarına ulaşılır (Schmit, 2012, 2005). Aynı olan ulus ise sınırlı ama egemen bir cemaat olarak hayal edilir (Anderson, 2015: 21, 22). Bazı ulus devletlerin devrimci bayraklarında 1789 Fransız devrimi örneğinde görüldüğü gibi özgürlük eşitlik ve kardeşlik yazmaktadır. Batıda Kant ve Hegel'den beri liberal kuramın geleneğinde öncelik ve önem eşitlik'ten çok özgürlük kavramına verilmiş ve kardeşlik oldukça ihmal edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren modern politik düşüncenin devrimci teslis'i sadece özgürlük ve eşitlik değil kardeşlik kavramına da yapılan vurguyu içermeye başlar. Giderek özgürlük ve eşitlik kavramları üzerinde ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilen kardeşlik kavramı ulus devletlerin etnik bir düzlemde suçlara yöneldiklerinde kullandıkları unsurlardan birisi olur ve devrimci teslis içinde şiddet gerekçesi olarak kullanılma eğiliminin en çok ortaya çıktığı bir kavram haline gelir. Çünkü 'kardeş' tanımlaması ulusal, etnik, dinsel, ırksal veya sınıfsal terimlerle yapılmaktadır. Böyle bir kardeşlik tarifi, herkesin kardeş olduğunu önceden varsayan evrensel özgürlük ve eşitlik taleplerinin üzerine ve karşısına kardeşlik adına çıkılmasını mümkün hale getirmek demektir. Bu durum ise eşitlik ve özgürlüğü tamamen sözde bırakmaya yetmektedir.

Modern devrimci üçlemenin bağlamsal içeriğindeki evrenselliğin ortadan kalkmasına yol açan kardeşlik kavramındaki bu muğlaklık, Fransız Devrimi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi metninde açıkça görülebilir. Bir yandan tüm insanların özgür ve eşit olması bakımından evrensel bir değer olarak ortaya konan kardeşlik, diğer yandan özgürlüğün ve eşitliğin sadece belirli bir ulus, etnisite, sınıf, ırk ve dine göre tanımlanan 'kardeş'lere münhasır bir hak ediş olarak güvence altına alındığı şeklinde anlaşılabilir. Batılı kardeşlik kavramını sözde bırakan unsurlar yine Batının kendi tarihsel sisteminin ekonomik ve sosyal yapısal özelliklerinden ve zihniyet dünyasından kaynaklanmaktadır. Bu sistem, onyedinci yüzyıldan bu yana güncelleyerek bugüne getirdiği Kartezyen düşünceyi boşuna icat etmemiştir. Bu düşüncenin merkezine aldığı kendilik ve öznellik kavramları bireysel çıkarların akla göre tanzimini öngören Kantçı Aydınlanmanın da merkezinde yer almaktadır. Kendi içinden liberalizmi de (özerk birey) komünizmi de (özerk öncü parti) yetiştiren bu Batılı modern düşünce ne yazık ki derin sorunlar yaratma potansiyeli olan bir sistemin ürünüdür. Buna karşın kardeşlik kavramı, felsefenin Başkalık Etiği (Direk 2005; Levinas, 2015) çerçevesinde yeniden düşünüldüğünde aslında kardeşliğin ne evrensel ne de belirli bir grupla sınırlı olmadığı varsayılabilir. Böylelikle 'kardeşlik' kavramını özgürlük ve eşitlik kavramlarını tamamlayan bir eklenti halinde bırakmaktansa bu kavramları kardeşlik'ten yola çıkarak adalet kavramı çerçevesinde değerlendirmeye yönelik bir etikten söz edilebilir (Caygill, 2013: 1-4). Etik ilişki ben ile bir başka kişinin buluşmasında oluşur. Öteki hakkında yaratılan imaj gerçek kişi ile asla uyuşmaz. Her birey biriktir ve bu nedenle mensubu bulunduğu cemaatin karakteristiklerine indirgenebileceği düşünülemeyeceğinden dolayı benin gerçek bir kişi olarak başkasıyla buluşmasında zihnin tüm önyargılardan arındırılması ve tamamen açık tutulması gerekir (Direk, 2005: 138-153). Bu durumda bir toplum üyeleri yüz yüze bakan bir cemaat olarak düşünülür (Direk, 2005: 147). Başkalığa saygı göstererek yapılan bir kuram olan Etik ilk felsefe olarak adalet arayışında temellenir. Bu durumda metafizik ontolojiyi, adalet ise özgürlüğü önceler. Başka, ayrılığa indirgenemeyendir. Benin ayrılığını kendiliğini ve özgürlüğünü başka benin eleştirmesi aşkınlıktır. Bu eleştiri bilginin özü olan eleştiriyi keyfiyetten kurtaran "başkasından sorumlu olmak"ın sonucudur (Direk, 2005: 138-153). Görüldüğü gibi Levinas etiğinde modern düşünceden tamamen farklı bir yaklaşım söz konusudur. Felsefenin merkezinden *benlik* çıkarılmış onun merkezdeki yerini *öteki* almıştır. Artık ontolojinin dayandığı aklın kendiliğindenliğini öne sürerek özgürlüğü ve adaleti öznel ben'in konumundan yola çıkarak düşünen modern Kartezyen düşüncenin karşısına düşünmenin öteki'den başlaması gerektiğini öne süren çağdaş bir etik çıkmaktadır.

Düşünmenin merkezine ben yerine ötekini almak, başkası için sorumluluk ve etik üzerine odaklanmak farklı yaklaşımların düşünülebilmesine imkan sağlar. Çağdaş felsefenin bu önemli yönünün siyaset felsefesindeki yansımalarında çoğulluktaki farklılıklardan yola çıkılır. Sadece başkalarının haklarını almalarıyla ilgilenilmez. Başkalarının da sorumlu olacakları nesnel somut koşulların yaratılması gerekmektedir. Oysa günümüzün siyaseti sadece talep kipini kullanmaktadır. Bu haliyle siyaset adeta çıkar ve iktidar mücadelesi içinde geçen bir savaşa benzemektedir. Bu ontoloji karşısında duran etik bir siyaset felsefesi, ötekini dışlamama, başkalarının kendini ifade etme ve kamusal alanda etkinlikte bulunma imkanlarını korumanın ve var etmenin ilkelerinin temellendirilebileceği yegane alandır. Böyle bir açıdan bakıldığında Bulgaristan'ın asimilasyon politikası ve zorla göç operasyonu ile yüzleşmesinin ne kadar sorunlu olduğu görülür. 11 Ocak 2012 de Bulgar Ulusal Meclisi'nde kabul edilen bildiride (Demirtaş, 2012:169-170). Bulgar adalet sisteminin soya dönüş süreci dahil asimilasyon girişiminin aradan 20 yıl geçmesine rağmen suçlularının cezalandırılmadığı için üzüntüler dile getirilmiştir. Diğer yandan 1. Maddede "totaliter komünist rejimin, sözde "Soya Dönüş Süreci"de dahil ... Müslüman azınlığa karşı uyguladığı asimilasyon politikasını.. kınıyoruz" ve 2. Maddede "360.000 den fazla Türk kökenli Bulgar vatandaşının 1989 yılında ülkeden kovulmasını, totaliter rejim tarafından işlenen bir tür etnik temizlik olarak ilan ediyoruz." (Demirtaş, 2012:169-170) denilmektedir. Metin bu haliyle ne yazık ki bir sorumluluktan firar etme belgesi mahiyetindedir. Suçlunun kimliği açıkça deklare edilmektedir ama bu gerçek bir kişi değildir, hayali bir öznedir. Artık yaşamayan eski "totaliter komünist rejim"dir. Öte yandan yirmi yılı aşan bir süredir cezalandırmak bir yana tespit dahi edilemeyen gerçek 'suçlular'dan söz edilmektedir. Bütün suç artık ortada olmayan özne muamelesi gören eski rejimin üstüne yıkılmak suretiyle 'gerçek' suçluların korunmakta olduğu bir *de facto* af söz konusudur. Bir yandan işlenen suçların hepsi hatırlanıyor ve hatırlatılıyor fakat Mecliste olan bitenlerden üzüntü duyulduğunu duyuran bildiri imzalandıktan hemen sonra yirmiki yıllık dönemi kapsayan toplumsal bellek kaybının sessizliğine ve

karanlığına geri dönüyor. Bu durum karşısında sorumluların bulunması, cezalandırılması ve mağdurların zararlarının tazmin edilmesi taleplerinin ara vermeksizin sürdürülmesinin yanı sıra düşünmenin merkezine benlik yerine 'başka'sını alma etiği doğrultusunda tüm mağdurlara karşı sorumluluk üstlenebilecek, onlarla yüz yüze bakabilecek ve bir araya gelebilecek Bulgar vatandaşlarına çağrıda bulunmak Bulgaristan'ın toplumsal barışına giden yolda etik bir duruşa davet olacaktır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedict (2015), "Hayali Cemaatler", Çev. İskender Savaşır, Metis, İstanbul.
- BALIBAR ve WALLERSTEIN (2013), "İrk Ulus Sınıf, Belirsiz Kimlikler", Çev. Nazlı Ökten, Metis, İstanbul.
- BURKE, Peter (1994), "The Fabrication of Louis XIV", Yale University Press.
- CAYGILL, Howard (2013) "Levinas and the Political", Routledge.
- DANFORT, Loring M. (1995), "The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational Word", Princeton University Press.
- DE SAINT Cheron, Michael, (2015), "Emanuel Levinas ile Söyleşi", Çev. Işık Ergüden, Alfa Felsefe, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, Birgül (2012), "Bulgaristan'da Asimilasyon Kampanyası: Geçmişle Yüzleşmek ya da Yüzleşmemek", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, ss. 165-173.
- DİREK, Zeynep (2005), "Başkalık Deneyimi", YKY, İstanbul.
- ERSOY- HACISALİHOĞLU, Neriman (2012), "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Ed. Neriman Ersoy- HACISALİHOĞLU, Mehmet Hacısalihoğlu, Balkar&Balmed, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2005), "Özne ve İktidar", Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2006), "Hapishanenin Doğuşu", Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, İstanbul.
- RAWLS, John (1999), "A Theory of Justice", Massachusetts, Harvard University Press.
- SABEV, Orlin (2012), "Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da 'Yeniden Doğuş' Süreçleri", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Ed. Neriman Ersoy- Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, Balkar&Balmed, İstanbul, ss. 121-136.
- SCHMITT, Carl (2003), "Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kavramı Üzerine Dört Bölüm", Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost, İstanbul.
- SCHMITT, Carl (2012), "Siyasal Kavramı", Çev. Ece Göztepe, Metis, İstanbul.
- TÜRK, Duygu (2013), "Öteki, Düşman, Olay, Levinas, Schmitt ve Badiou'da Etik ve Siyaset", Metis, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2007), "Avrupa Evrensiciliği", Aram Yay. İstanbul.